

Bortom Horisonten

Svensk flygspaning mot Sovjetunionen 1946-1952

av Lennart Andersson och Leif Hellström

Sverige bedrev topphemlig foto- och signalspaning mot Sovjetunionen under det kalla krigets första år. Svenska militära flygplan gjorde vid flera tillfällen spaningsflygningar över sovjetiskt territorium! Denna spaning skedde delvis i samarbete med västmakterna och nu när hemligstämpeln lyfts kommer tidigare okända fakta i dagen som kastar nytt ljus på periodens historia. Utgiven på Freddy Stenboms Förlag.

Innehåll:

- Förord
- Förkortningar
- Forskningsläget
- Svensk säkerhetspolitik 1945-1952
- Militärt samarbete mellan Sverige och västmakterna
- Den ryska björnen: Sovjetunionens militära styrkor i Östersjöområdet
- Flygvapnet under efterkrigsåren
- Svensk flygspaning
- Operation Falun
- Spitfireflygningarna
- Västmakternas fotospaning mot Sovjetunionen
- Spaning efter spökraketer och främmande sändare
- Signalspaningsorganisationen byggs ut
- Med DC-3 över Östersjön
- Flygplan och utrustning för signalspaning
- Västmakternas signalspaning över Östersjön
- År 1952 och därefter
- Sammanfattning
- Käll- och litteraturförteckning
- Index (personer)
- Kronologisk översikt

Bakgrundsinformation ur boken Bortom Horisonten av Lennart Andersson och Leif Hellström, utgiven av Freddy Stenboms Förlag

Bakgrund

Redan på 1970-talet gick det i vissa kretsar rykten om att svenska flygplan skulle ha "spanat mot Murmansk" någon gång på 40- eller 50-talet, men ingen utanför flygvapnet visste något bestämt och de som misstänktes känna till detaljerna höll tyst. Den som försökte hitta information om saken i de militära arkiven gick bet. En debattartikel i Dagens Nyheter 1991 ledde till att historien kom att dokumenteras. I artikeln berättades att ett svenskt spaningsplan kränkt finskt luftrum och det påstods att detta gjorts för USA:s räkning. Inom försvarsledningen rådde förvirring över uppgifterna. Det fanns ingen allmän kännedom på högre nivå om spaningsflygningar över andra länders territorium och ÖB Bengt Gustafsson bestämde att saken skulle utredas.

Den pilot som utfört de flesta av flygningarna var fortfarande i livet och intervjuades ingående, liksom andra personer som varit inblandade, och ett par rapporter skrevs om verksamheten. Därefter lades locket på. Resultatet av utredningarna förvarades en tid i ÖB:s kassaskåp och hamnade sedan hos Juridiska avdelningen på Högkvarteret, samt hos Militära underrättelse- och säkerhetstjänsten (MUST).

Först i slutet av 1990-talet lyckades piloten få tillstånd att avslöja det han mindes av verksamheten och ordnade så att hans anteckningar kunde lämnas ut postumt, vilket skedde efter att han avlidit i mars 2001. År 2001-2002 lämnades även de tidigare topphemliga rapporterna ut.

I omgångar har det skrivits i dagspressen om den så kallade "Catalinaaffären". Med detta uttryck avses nedskjutningen 1952 av den svenska Tp 79:an (DC-3:an) och den Tp 47 (Catalina) som deltog i sökandet efter överlevande. Ett antal böcker har publicerats om samma ämne, men ingen går annat än ytligt in på den signalspaning som bedrevs före 1952. Den mest vederhäftiga redogörelse som skrivits om händelserna 1952 är utrikesdepartementets rapport Nedskjutningen av DC-3:an i juni 1952.

Det svenska militära samarbetet med västmakterna undersöktes av den så kallade Neutralitetspolitikkommissionen, som lade fram sin rapport Om kriget kommit... år 1994. Vare signalspaning eller fotospaning berördes av denna utredning och någon mer ingående granskning av samarbete på underrättelseområdet gjordes heller inte.

Genom idogt sökande i olika arkiv kan man hitta spridda skrivelser och rapporter som "överlevt" de gallringar som gjorts. De arkivsamlingar som främst använts för arbetet med denna bok är Flygstabens, Flygförvaltningens, Försvarsstabens och Försvarets forskningsanstalts (FOA) arkiv, samt DC-3-utredningens material på Utrikesdepartementet. Relevanta handlingar har också hittats på National Archives i Washington och hos Public Record Office i London.

Tidigare hemliga FOA-handlingar om signalspaning har avhemligats. Försvarets Radioanstalt (FRA) intar en betydligt mer restriktiv hållning. Ett antal specifika rapporter har emellertid lämnas ut sedan vissa partier strukits. Utöver dessa källor har flygplatsjournaler och flygdagböcker anlitats, bland annat för kartläggning av enskilda flygningar. Intervjuer har gjorts med de nyckelpersoner som fortfarande är i livet.

Den svenska krigsplanläggningen byggde på antagandet att det var Sovjetunionen som försvaret skulle inriktas emot. Det svenska försvarets intressen sammanföll därför i realiteten till stor del med västmakternas och NATO:s. Militärledningen inledde tidigt ett samarbete med USA och Storbritannien - med regeringens tysta medgivande. Samtliga försvarsgrenar var inblandade i detta samarbete, men flygvapnet och underrättelseorganen kom att stå för de troligen mest långtgående kontakterna. Samarbetet på flygsidan bestod bland annat i utbyte av foto- och signalspaningsresultat.

Fotospaning över sovjetiskt område, bilder och negativ till USA

Under efterkrigsåren utförde flygvapnet mer eller mindre regelbundet fotospaningsuppdrag mot fartyg och hamnar, med mera, vid Sovjetunionens, Polens och östra Tysklands kuster. Det finns trovärdiga uppgifter om att man, åtminstone i början av perioden, kränkte utländskt territorium i samband med dessa flygningar. Ett par år efter kriget var det inte längre möjligt att skicka ut flygvapnets vanliga spaningsplan på dessa uppdrag. Deras prestanda var för dåliga och riskerna för stora. I det läget vände sig försvaret 1947 till USA

för att få låna kamerautrustning. Det avtal som skrevs innebar bland annat att Sverige förband sig att lämna ut flygfoton och negativ tagna över sovjetiskt område till USA.

Efter ett fåtal uppdrag med det första plan som kamerorna monterats in i fortsatte de hemliga fotoflygningarna med nyinköpta Spitfire-plan. Fram till hösten 1950 utfördes sedan spaningsflygningar mot de flesta av de sovjetkontrollerade hamnstäderna vid Östersjön, med undantag för de allra största städerna, Riga, Tallinn och Leningrad. Ett enstaka uppdrag flögs också mot Kolahalvön.

Inget tyder på något annat än att de fotospaningsuppdrag som flögs främst var motiverade av det svenska försvarets eget behov av information. Resultaten från flygningarna användes dock sedan som bytesmaterial med västmakterna.

Att den svenska fotospaningen vid åtskilliga tillfällen medvetet gjorde flygningar över sovjetiskt, polskt och finskt territorium står utom tvivel.

I boken redovisas alla turer kring den hemliga fotospaningen, vilken personal och vilka flygplan som var inblandade, vilka uppdrag som flögs, och så vidare, liksom bakgrunden till verksamheten och vad avtalet med USA innebar.

Hemlig signalspaning från 1946

Redan 1946 började man bygga upp en speciell, hemlig flygburen signalspaningsorganisation. Den tillkom i samarbete mellan signalspaningsorganet FRA och forskningsanstalten FOA. Under den första perioden kan verksamheten ses som en kombination av teknisk utveckling och försök med avlyssning av både svensk och utländsk (sovjetisk) radar, med mera. Efter den första intensiva perioden 1946, då man bland annat letade efter styrsignaler till de så kallade "spökraketerna" (ett UFO-fenomen), kom försöksflygningar och deltagande i svenska övningar att varvas med ett antal "skarpa" signalspaningsflygningar över Östersjön.

Det svenska försvaret ville ha reda på hur det sovjetiska luftförsvarets radarsystem fungerade och var stationerna var placerade. Man ville också avlyssna radiosignaler. Likaså krävdes uppgifter om sovjetiska system för att skyddet av svenska anläggningar skulle kunna anpassas.

Den materiel som kom till användning fram till 1952 bestod av amerikanska apparater som sålts som överskott efter andra världskriget. En modernare modell lånades dock under en period från Storbritannien. Några belägg för att svenska signalspaningsplan, som ibland har påståtts, regelmässigt kränkte sovjetiskt luftrum har inte framkommit. Kränkningar verkar dock ändå ha skett vid några tillfällen. Om det berodde på misstag eller var planerat har inte gått att utläsa ur det material som stått till buds.

Det står klart att en del av de svenska signalspaningsresultaten lämnades ut till västmakterna i form av underrättelserapporter. Man hjälptes åt att leta de "pusselbitar" som behövdes för kartläggningen av det sovjetiska försvaret.

I boken redovisas signalspaningsverksamhetens bakgrund, mål och medel, samt de resultat den ledde till. I stort sett samtliga flygningar fram till juni 1952 har kartlagts. Inblandad personal presenteras och de flygplan och den apparatur som kom till användning beskrivs.